

Havlová, Eva

[Герд, А.С.; Аверина, С.А.; Азарова, И.В.; Алексеева, Е.Л. Лексика и словообразование в русской агиографической литературе XVI века]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1995, vol. 44, iss. A43, pp. 162-163

ISBN 80-210-1192-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101003>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O významu atlasových prací pro slavistická bádání se zde podrobněji zmiňovat nemusíme. Je nepochybný. V tomto směru je běloruský lexikální atlas dílo mimořádně přínosné už proto, že zmapovává oblast na styku východoslovanské a západoslovanské jazykové skupiny. V neposlední řadě i proto, že Bělorusko je územím nepřetržitého slovanského osídlení už téměř od dob „rozchodu“ Slovanů z jejich pravlasti, která právě do blízkostí těchto míst bývá některými vědci lokalizována.

Lexikální atlas běloruských nářečí bude tedy badateli jistě hojně využíván jako významné materiálové východisko. Z tohoto hlediska je dílem, které požadavky tohoto druhu zcela naplňuje. Na druhé straně však zůstává atlas leccos dlužen běžnému čtenáři, který není speciálně školen. Domníváme se, že bezchybný technický komentář s přesným výčtem mapovaných podob a jejich lokalizací je již dnes pro uživatele atlasu málo. Každopádně by se čtenář v problematice jednotlivých map orientoval lépe, kdyby mu jejich autoři poskytli i zevrubnější informace o původu jednotlivých pojmenování, o jejich vzájemných vztazích, popř. o jiných skutečnostech, jež mohou ovlivňovat pestrost nářečního lexika.

Karel Fic

A. C. Герд – С. А. Аверина – И. В. Азарова – Е. Л. Алексеева: Лексика и словообразование в русской агиографической литературе XVI века. Изд. Петербургского гос. университета, Санкт Петербург 1993, 312 str. (ISBN 5-288-00931-1).

Na petrohradské universitě se začaly od roku 1980 rozvíjet práce na počítačovém zpracování lexika staroruských hagiografických památek, zejména z 15.–17. století. Pracovníci katedry matematické lingvistiky a katedry ruského jazyka sestavili program k přípravě indexů, konkordancí i retrográdních slovníků staroruských a církevněslovanských památek. Výsledkem práce této skupiny je kromě řady článků i publikace *Язык русской агиографии XVI века* (Leningrad 1990, 1992), vyšlá rovněž pod redakcí vedoucího katedry matematické lingvistiky A. S. Gerda.

Recenzovaná práce obsahuje devět kapitol, podávajících slovtvorný popis substantiv, dále obsáhlý index slov a vědecký aparát (zkratky památek a soupis literatury).

Prvních sedm kapitol obsahuje přehled jmenných sufixů ze slovní zásoby hagiografických textů i jiných náboženských památek vypravěčského a výkladového stylu z jednotlivých kulturních center: 1. Moskvy, 2. Pskova, 3. ukrajinských (Kijev, Volyň, Lvov), bulharského centra trnovského (4.) a sofijského (5.), 6. srbského a 7. charvatského (zde jen dvě práce Antona Dalmatina). 8. kapitola podává pro srovnání přehled frekvence jmenných sufixů z památek daleko širšího časového i územního rozsahu, od staroslověnských po české práce Viktorina Kornela ze Všehrd. Konečně 9. kapitola obsahuje souhrn údajů z kapitol 1.–7. a závěry z něho vyplývající.

Přehledy jmenných sufixů v 1.–7. kapitole jsou uspořádány podle jednotné šablony: nejprve se uvádějí sufixy deverbativ, pak sufixální derivace od substantiv, adjektiv, případně číslovek, pak nulové sufixy, prefixace a prefixálně-suffixální derivace. Každý větší slovtvorný oddíl je dále členěn sémanticky na abstrakta, jména živých bytostí, věcí, kolektiva a názvy míst; jejich sled není stabilní, je určený jejich frekvencí. U každého slova se cituje zkratka památky. Významy se uvádějí jen výjimečně, nedají-li se vyvodit ze slovtvorby či liší-li se od současného jazyka. Ačkoliv se v předmluvě ohlašují jako poslední slovtvorný typ složeniny, nejsou v materiálu uváděny, i když se ve zpracovávaných památkách vyskytují (např. *благодѣяние, -словесие* v Žitii Michaila Klopského nebo *добродѣтель* v Žitii Varlaama Chutynskogo).

U jednotlivých slov se uvádí jejich derivační řada, např. u *предоминание*: V (= slovesný derivační základ) + p (prefix) *пред*, *но* + s (sufix) *а* + *ние*. U řady slov by bylo možno derivační řadu upřesnit či uvést jinak. Např. *ястие* (s. 8) je uvedeno jako „V + u + e“, ačkoliv patří níže k slovním se sufixem *-тие* (*битие, житие* apod.), totéž lze říci o *извѣстие* (s. 8, ale i dále). Podobně se na s. 58 slova *зависть, повѣсть, почѣсть* uvádějí jako deverbativa s nulovým sufixem, ačkoliv jde o staré deriváty sloves *завидѣти, повѣдѣти, почистити*, patří tedy do prvního oddílu slovesných derivátů na *-ть*. U sufixu *-ование* se uvádějí i případy, kde je *-ов-* částí kořene, např.

откровение. pod. se u suf. *-еставе* uvádí *иеставе, на-, при-* ze *šbd-stvbje, *-e-* tedy patří ke kofení. Ani *знамение* (s. 55) nemá suf. *-ение*, neboť je odvozeno suf. *-aje* od *n-*kmene *znamen-*.

Opravit by se dalo i zařazení některých slov do derivačních oddílů. Pouhým nedopatřením je zařazení *подзедие* mezi deverbativa (s. 20), neboť jeho slovtvorba je určena správně (*под +N+ -ие*). Ale nesporně mylné je určení *V + ость* u slov *радость, бытность, надухтость* (s. 36), neboť tu jde o odvození od adjektiv, resp. slovesných adjektiv (ostatně u st.–ukr. *бытность* může jít o přejetí ze stp., neboť v stp. a stč. existuje i adj. *бытъ/бытнѣ*, jež v staré ukrajinštině doloženo není). Podobně *насиліе* (s. 20) není deverbativum, ale pref.–sufixální derivát z předložkového spojení *на силу*. Naopak *единение* asi není odvozeno přímo od číslovky *единъ* (s. 19), ale od jejího slovesného derivátu *единити*. Nejistota, kam slovo zařadit, se někdy projeví tím, že je zařazeno dvakrát, např. *съслужебникъ* jednou u pouhé prefixace (s. 19), jednou u pref.–sufixální derivace (s. 20).

Jistou rozkolísanost lze pozorovat u sémantického zařazení slov, označujících místnosti či stavby, někdy jsou zařazena u názvů objektů, někdy u názvů mlst. Charv. *kapelica* „kaplička“ (s. 82) jakožto demin. na *-ica* bych uvedla raději u názvů věcí než jako označení místa.

Podobné poznámky tvoří ovšem jen nepatrnou část v úctyhodném množství zpracovaného materiálu.

Co však je nutno hodnotit jako metodickou chybu, je uvádění přejatých slov mezi domácími deriváty. Str. *мунѣхъ* (s. 15) neobsahuje sufix *-ихъ*, je to přejetí ze sthn. *munih*. Podobně charv. *plebanuš* (s. 81) nelze dělit na *N + an + uš*, neboť jde o přejetí z lat. *plebanus*. Je to chyba o to nepřijemnější, že tato slova reprezentují sufix *-ихъ* (spolu se středoč. *kožich!*) a *-иушъ* v přehledech 8. a 9. kapitoly. Ani první část *арху-* u názvů kněžských hodností nemůžeme pokládat za prefix, neboť se vyskytuje už v řeckých předlohách, nejde o domácí analogické tvoření typu č. *arcilotr*.

8. kapitola podává soupis frekvence jmenných sufixů z památek 11.–16. století, a to pro každou oblast a každé století zvlášť. Suffixy jsou řazeny abecedně. Pod záhlavím následují údaje výskytu (řazené od nejčastějšího po ojedinělý) s uvedením místa, století a stylu, případně přímo názvu památky. Jednotlivá slova se neuvádějí, takže nelze odlišit frekvenci danou počtem derivátů od frekvence jednotlivých slov s daným sufixem, např. jako důvod frekvence suf. *-ость* v památkách 16. st. (394 na jz. Rusi, 267 v záp. Rusi 15. st., 188 v Polsku, 99 v Čechách, vše ve světských památkách, proti 9 případům v Ostr. a 5 v Mar.) se uvádí častý výskyt obratu *ваша милость* (s. 88). Tomu se snaží autoři odpomoci tím, že na s. 87n jmenují sufixy, zastoupené jen 1–2 slovy.

9. kapitola shrnuje frekvenci sufixů, uvedených v 1.–7. kap., co do jejich sémantické funkce, ale hlavně sleduje, které sufixy jsou všem literárním centrům společné a které jsou pro určité oblasti specifické, neboť cílem autorů je rekonstruovat v církevní slovanštině, v té složité struktuře mnohotvárných variant územních i časových, jistý invariant, a určit jádro i periferii variací. Docházejí k názoru, že takovému invariantu se v 16. st. nejvíce blíží bulh. texty z Tmova, jim jsou velmi blízké práce Mateje Gramatika ze Sofie a také texty srbské. Z vsl. center se od památek z Trnova nejméně odchyľují texty moskevské.

Petrohradská pracovní skupina uvádí ve svých publikacích už tradičně i úplný index některých památek. Tak je tomu i zde. Na s. 153–304 se podává počítačově zpracovaný index všech slov ze dvou moskevských památek: *Žitije Varlaama Chutynskogo* a *Žitije Michaila Klopskogo*. Slova jsou uvedena v těch tvarech, v nichž jsou doložena (např. v nepřímých pádech, různých osobách, ve zkratkách apod.), s rkp. lokací.

Je potěšitelné, že se počítačové zpracování csl. památek tak zdárně rozbíhá, nejen ovšem v Rusku. Uveďme např. německou publikaci *Die Lexik der altrussischen Version des „Jüdischen Krieges“ des Flavius Josephus*, z níž pod red. K. Trosta zatím vyšly 3 svazky (v. recenzi R. Večerky, *Kratylos* 37, 215–6).

Přáli bychom rádi petrohradským kolegům i lepší možnosti technického vyhavení edice, ale za současného stavu jim alespoň popřejme hodně zdaru do další práce.